

Mõlgutusi etnograafilise foto asjus

Foto on ühtaegu nii reaalsuse otsene representatsioon kui ka äärmiselt subjektiivse valiku tulem (Sapir 1994).

Ei vaja vast tõestamist, et visuaalne antropoloogia seostub eesti kultuurikontekstis esmajoones filmi, täpsemalt etnograafilise filmiga.

Siiski võib visuaalse antropoloogia definitsiooni pidada tunduvalt laialdasemaks, vaat et piirini, mis määratlemise mõttetuks muudab. Teadusliku distsipliinina on visuaalne antropoloogia [kultuur- (*resp.* sotsiaal-) antropoloogia eriharuharu, mis kasutab visuaalseid meetodeid nii uurimistöös kui ka andmete presentatsioonil (Banks 2001). Need meetodid võivad olla üsna mitmekesised – vaevalt, et uurijad oma kirjatöösse diagramme koostades või *powerpoint*'i esitlusi tehes teadvustavad, et tegemist on visuaalse antropoloogiaga.

Samuti paistab suhteliselt tundmatu olevat ka fotoetnograafia kui visuaalse antropoloogia üks alaliike. Kuigi kuni viimase ajani on fotoaparaat olnud etnograafide küll pea et kohustuslik välitööde kaaslane, siiski võib kahtlustada, et enamik fotosid on tehtud illustratiivsetel kaalutlustel, kaasema üleskirjutatud materjaliga. Visuaalse antropoloogia suurmehe Asen Balikci sõnutsi¹ kiputakse fotot ja videot pahatihti kasutama tõendusena, et on eksootilises kohas käidud, pilt peaks andma kaalu kirjalikule tekstile.

Alljärgnevalt püüan arutleda, millised on hea etnograafilise foto tunnused ja mida võis näha Eesti Rahva Muuseumi fotonäitusel “Välitöödelt põhjarahvaste juurde”.

Etnograafilist fotot hinnates peaks esmajoones jälgima, kas, kuidas ja missugune (etnograafiline) informatsioon on kaadrisse saadud ja missugusel tasemel talletatud info on “loetav”, s.t milline on kommenteeriva teksti vajadus ja maht. On paratamatu, et foto tabab kultuuri mitteverbaalseid elemente, aga mis väärtus oleks tal kontekstita, laiema informatsioonilise taustata? Äärmuslik väide on, et hea foto räägib ise enda eest ning kommentaar võib pigem moonutada. Teatud tingimustes võib see isegi tõepärane olla, eriti etnograafilise filmi juures, mil sündmuste dünaamika vaatajale lisainfot annab. Kuid foto iseenesest on siiski ajavoolust väljarebitud hetk ja vajab tausta, konteksti. Pilt ja saatetekst peaksid olema tasakaalus ja mitte varjutama teineteist, olema ühe terviku kaks poolt.

Kui tahta eristada etnograafilist fotot kunstfotost, peaksime küsima, milliseid hetki otsib etnograaf ja mida fotokunstnik, ning kas ja milline on erinevus nende piltides või etnograafilise informatsiooni mahus – nii pildil kui ka kaastekstina. Samas, miks ei võiks etnograaf kunstfotograa-

Neenetsid kaluritepäeval külaklubi ees. Edgar Saare foto.

Kristina, Raja ja Veera said uued kleidid. Janno Simmi foto.

fiasse kalduda? Minugi kogemus on, et vahel ajavad kaunid vaated välitöötaja pea segi ja vajadus antropoloogilist informatsiooni jäädvustada taandub hetkeseisundist tingitud kunstiliste ambitsioonide ees. Liigagi sageli olen leidnud, et palju filmiminuteid ja fotokaadreid on kulunud päikeseloojangute ja pilvevärvide püüdmisele.

Eesti Rahva Muuseumis 10. maist 13. juunini toimunud näitusel võis näha fotosid seinast sein. Kõigilt seintelt võis saada ülevaate erinevatest lähenemisviisidest, mida üheksa² eri aegadel põhjarahvaste juures töötanud etnoloogi on kasutanud. Ses mõttes tuleb näituse kuraatoritele Laur Vallikivile ja Kaur Mägile au anda, et nad julgesid vaataja ette tuua ka fotosid, mis esmapilgul ebaõnnestununa tundusid (“Pildistamiskatse kõikus helikopteris”), julgesti nigelaks kunstilise taotlusega amatöör-fotoks liigitusid (mida etnograafilist võib leida päikeseloojangus järvejäl, mille peale on tagatipuks joonistunud pildistaja vari?), poseeritud perepilte (“Kristina, Raja ja Veera said uued kleidid”), etnograafilise filmi ajalooa seonduvaid (Lennart Meri võtterühm võtetel), juhuslikena näivaid klõpse jõerannalt (“Kooliinspektor A. V. Demidov kaasaegses linnarõivastuses”). Ülekaalukas enamuses muidugi sügavamast kultuuriteadmisesest kantud tegevus(t)e jäädvustusi, tõelist fotoetnograafiat. Esimest korda näitusele sattudes püüdsin poolenisti teadvustamatult fotosid kategoriseerida, kuid õige pea sain aru oma tegevuse lootusetusest. Liiga erinevad fotod. Liiga erinevatest ajastutest (varasemad fotod 1970ndate teisest poolest, hilisemad käesoleva aasta algusest) ja erinevatelt autoritelt.

Laias laastus tundub, et kui varasematelt fotodelt paistab silma tendents portreteerimisele, staatilistele kaadritele (mis kannab toonase asjapõhise lähenemise märki), lausa lavastuslikkust (talveriietuses tegelane suvisel maastikul ei mõju just kõige veenvamalt), siis hilisemad pildistajad on enam tähelepanu pööranud dünaamikale, tegevusele, sotsiaalsele suhtlemisele ning etnograafi ja aborigeeni vahelisele kontaktile.

Ka on hilisema põlvkonna etnograafide pildiallkirjades rohkem infot pildil kujutatute kohta. Võiks spekuleerida, et kui varem peeti pilti illustratsiooniks põhjalikumale etnograafilisele tekstile, siis uuemal ajal on pilt “asjaks iseneses”, omandanud suurema tähtsuse informatsiooni kandjana ning tekst on saanud täienduseks pildile, mitte vastupidi. Põhjaliku – vahest liigagi? – kaastekstiga paistavad positiivselt silma Eva Toulouze'i fotod.

Nii mõnegi vanema foto kaastekst on pealiskaudsem, nt “Neenetsid kaluritepäeval külaklubi ees”, jättes vaatajale mõistatada, kes ja miks on klubi ette kogunenud. Säärased fotod tunduvad kandvat rohkem seisundilist kui etnograafilist infot. Seda ei saa neile pahaks panna – eks seisundifotosid ole näitusel teisigi. Art Leete “Vaade, mis avaneb Klimovite püstkojas lebajale” – mäletan, kuidas toona Või-Posli külas Artiga arutasime, et selline vaade peaks traditsiooniliste kultuuride maailmapildile

omane olema... Ja miks ei peaks selliselt pildilt hoomatav atmosfäär aitama teist kultuuri paremini mõista. Seisundifoto võib kas õnnestuda või mitte – Juri Vella läbi palkonni akna põhjapõdraga tõtt vahtimas (“Juri Vella laager. Juri vaatab aknast välja”) on kaheldamatult imehea tabamus. Sama autori pildil, millel väidetavalt autos kaht põhjapõtra Hantõ-Mansiiskisse viiakse, on näha peasjalikult auto tagaiste ja alles põhjalikumal otsimisel paistab kusagilt ka põdra kõrv ja natuke selga. Sihuke peitepilt.

Ei suutnud muud põhjendust sellistele piltidele leida, kui et küllap on näituse kuraatorid tahtnud mahendada rohkem või vähem intensiivset inimtegevust kujutavate piltide domineerimist looduse vaikse esteetikaga.

Omaette ja olulise kategooria moodustavad fotod välitööde protsessist. Ka need, millel etnograafise kaadrisse sattunud on. Omaenda kogemusest tean, kui tähtis võib kohalikele olla etnograafia jagatud tegevuse jäädvustamine – ühine söömaag värskest tapetud põhjapõdra juures või mõni käeline tegevus, näiteks kalapüük triivvõrguga. Nii sageli paluti mul fotoaparaat või videokaamera käest ära anda ja kaadrisse astuda. (Siit edasi hargnev audiovisuaaltese jagatud autorluse teema väärrib vast lähemat lahtikirjutamist mõnes teises tekstis).

Eriti tugevad on pildid, mis näitavad etnograafi ja jäädvustatavate suhet – “7. brigaad vaatab päeva jooksul filmitud materjali” Liivo Niglaselt, ennekõike.

Nganassaani šamaan Demnime taob trummi. Aado Lintropi foto.

Oli näitusel ka selliseid pilte, mille puhul ajastuhõng fotodele väärtuse annab – näiteks Aado Lintropi pildid šamaan Kosterkinist ja Lennart Meri võttegrupist. Lintropi fotod tunduvad üldse natuke erinevad teistest – ajaarvamise poolest vanema generatsiooni hulgas, kuid vormilt nooruslikud. Nagu ka enamik Kaur Mägi ja Laur Vallikivi fotodest, mis paistavad silma protsessi, tegevuse kujutamise poolest ja on sellistena noorema põlvkonna häädeks esindajateks.

Peab tunnistama, mulle meeldivad sundimatud fotod, võimalikult häirimata tegevust jäädvustavad. Et ei jääks meeltesse mõru maiku – et foto ei jääks vaid ajavoolust väljarebitud katkeks, et vaataja mõistaks: elu läheb ka pärast klõpsu tegemist omasoodu edasi. Et kehtiks ameerika varasema koolkonna fotoetnograafi Dorothea Lange väljaöeldud mõte: *Mida ma ka ei pildistaks, ma ei tülitaks ega võltsi ega lavasta... Püüan pildi teha osana ümbritsevast, nagu oleks tal juured. Püüan asja näidata, nagu oleks tema koht minevikus või kaasajas* (Nakamura 2002/03).

Poseeritud piltidega sellist tunnet ei teki. Kuskil peab olema kompromiss sundimatu jäädvustamise ja fototehniliselt küündiva teostuse vahel.

Kuuldavasti ei ole eelkirjeldatud näitus mitte pöördumatult kaduva teele läinud, vaid jätkab pärast eksponeerimist Eesti Rahva Muuseumis oma elu rändnäitusena. Loodan, et nende ridade lugejal on võimalus neile piltidele lähedale astuda – ja kujundada oma arvamus etnograafilisest fotost. Ehk oli sinne tekst sel puhul väikeseks abimeheks.

Janno Simm

Kommentaariid

¹ Seminaril “Traditsiooniline kultuur ja audiovisuaalsed fiksatsioonid – välitööde märkmeid kunstilise filmi” III Vene antropoloogiafilmide festivali käigus Salehardis 30. aug– 5. sept 2002.

² Autorid: Edgar Saar, Kalju Konsin, Aado Lintrop, Art Leete, Liivo Niglas, Eva Toulouze, Kaur Mägi, Laur Vallikivi, Janno Simm.

Kirjandus

Banks, Marcus 2001. *Visual methods in social research*. London: Sage.

Sapir, J. David 1994. On Fixing Ethnographic Shadows. *American Ethnologist*, Vol. 21, no. 4.

Nakamura, Karen: <http://www.photoethnography.com/photoethnographers.html> (külastatud 17.08.2004)

Eestlaste Austraalia

Tartus Eesti Kirjandusmuuseumi saalis avati keset Eestimaa suve, ent Rohelise Mandri talve (8. juulist 4. septembrini 2004) Andres Kuperjanovi ja Mare Kõiva näitus “Talvemaastikud II: Võõraste tähtede all”. Näitus – fotod ja intervjuudest litereeritu – tutvustab Austraalia eestlaste eluolu. Fotod (autor Andres Kuperjanov) on tehtud valdavalt koduses keskkonnas, sest tegemist on välitöödel silma jäänuga, kuid neisse mahtus ka muud kohalikku vaatamisväärsust.

Fotode ja litereeringute valik oli tehtud ilmselt selliselt, et vaataja saaks pildi eestlaste elust Austraalias ja et litereeringute fragmentidesse mahuks värvikaid mälestusi. Loomulikult on eksponeeritavatel fotodel olevad inimesed

laias laastus üle keskea. Mälestuste koguja pidas ilmselt silmas, et jutustajad mäletaksid Austraaliasse tulekut ja nende eesti keel oleks säilinud muutumatuna. Lood on kõnekeelsed, sest me ei kõnele ju üldjuhul nii, nagu kirjutame. Siinkohal väljavõtte ühe keeleteadlasest Austraalia eestlanna jutust.

Ma mõtlesin, et ma olen igasuguseid õppekavasid koostanud, miks ma ei saa siis koostada ühte õiget õppekava, mis oleks efektiivne eesti keele õpetamiseks niisugustes tingimustes, nagu me seda õpetame – paar tundi nädalas, kus kodus ei saa võib-olla mingisugust abi. Vahel nad räägivad kodus ingliskeelt. Puhteestlased. See on väga sagedane. Iga aastaga rohkem ja rohkem. Nojaa, aga ei, ei saand. Ei saand koostada. Siis ma mõtlesin, et noh, et ma lähen ja...

Keeleküsimus on Austraalia eestlastel loomulikult väga olulisel kohal. Seda tõendavad ka näituse väljapanekud, nagu kohapeal väljaantavad ajalehed ja teatmikud, mis valgustavad eestlaste elu ja tegevust Austraalias, kuid keele elushoidmine ei piirdu ainult sellega. Eksponeeritakse ka Austraalias trükitud eestikeelset luulet. Mingil määral võib eestluse hoidmise märgina tõlgendada ka käsitööd ja maale, mida on fotodel jäädvustatud. Ka on sealsed eestlased näituse tarvis eraldanud omavahelise kokkuhoidmise märgiks üksteisele saadetud kirju ja fotosid, kus üheskoos poseeritakse. Väljapanekus leidub ka kodueestlastele saadetud kirju, fotosid ja jõulukaarte. Need kõik on eksponeeritud omaette vitriinides.

Olulisel kohal on loomulikult Eesti Maja kui rahvuslik sümbol. Fotodelt selgub, et see ei ole sugugi ainus eesti rahvuslik sümbol kängurumaal, vaid on olemas Thirlmere Eesti küla, kus on supermarket eestipärase nimega Kungla, eesti kirik ja muud ühishooned. Seega on rõõmustav tõdeda, et väikerahvas polegi nii väike, kui igapäevase masstoodangu taustal tunnetatakse, vaid on suutnud end aktsepteeritaval tasemel esindada ka maakera teises otsas.

Arvestades, et eestlased olid põgenikud, on näitusel esindatud ka põgenemislood. Vilma Kivivälja kodus on pildistatud tema päeviku lehekülgi, kus on lapsekäekirjaga päevade kaupa kirja pandud, kus millal viibiti ja kuhu edasi mindi. Ka iseloomustas päevikut märksõna 'ärevus'. Arvestades, et enamasti saabuti Austraaliasse pärast 1944. aastat Saksamaa kaudu, ei ole see sugugi imekspandav. Kuigi põgenedes arvatavasti palju asju kaasa võtta ei saanud, oli samal naisel siiski fotosid, mis olid tehtud enne sõda.

Et fotodel nähtavad kodud, niipalju kui portreefotodelt näha, vastavad küllaltki eesti maitsele, siis on seeläbi tunnetatav, et põgenemine oli ikkagi pigem midagi sunnitud kui võimalus heaolu saavutada.

Leidus ka eestlasi, kellele Eesti Maja oli esimeseks peatuspaigaks uuel kodumaal. Oluline on märkida, et eestlasi oli Austraalias juba enne Teist maailmasõda, nagu selgub ühe mehe kirjeldusest, mille siinkohal välja toon.

Glory Toom. Andres Kuperjanovi foto 2001.

Tiiu Salasoo.
Andres Kuperjanovi foto 2001.

Siis tulime Sydneysse. Oli väga ilus päiksepaisteline talvepäev, kahekümne viies juuni. No ja seal olid meil kaks inimest selleaegsest Eesti abistamise komiteest, nendest, keda me kutsusime vanaeestlased, noh, need varem siia tulnud, vastas. Eestlane tunneb ikka eestlase ära, nii et pandi meid siis autodesse ja viidi Eesti Majja. Seal oli üks suur tuba, mida sel ajal kutsuti piljardituba, sest seal oli piljardilaud. Seal olid juba mõned, kes olid ka samasuguses korras saabunud paar päeva varem, ja seal oli terve selle suure – võiks öelda, peaaegu kogu saali põrand oli kaetud õlgedega – ja seal olid siis kõik

naised, lapsed ja mehed segamini, tähendab päeval ja öösel, ja seal ei olnud mingisuguseid vaheseinu või linaid ega midagi. Seal me siis niimoodi olime ja sel päeval – see oli laupäevane päev – seal oli jaanipäevapidu [---].

Möödapääsmatu on ka võõral maal tööleidmise teema. Tööd leida polnud sugugi kerge ja tihti tuli leppida tööga, mis ei vastanud töötotsija erialale. Siinkohal toon näiteks ühe naise värvikalt kirjeldatud käekäigu, mida sai näitusesaalis lugeda.

Meil oli Austraalias majanduskriis ja töökohti ei olnud saada, nii et kui meie Sydneysse jõudsime, siis ei olnud võimalik Sydneys üldse tööd saada. Mida teha? Siis oli niisugune võimalus, et sai maale suur-taludesse tööle, aga maataludesse vajati kokkasid ja lambatapjaid, ja niisugusi, aga me ei olnud ju midagi sellist teind. Aga me läksime sinna tööametisse ja küsiti, et – see on cook and groom, see on kohe niisugune paariskäiv amet. Cook and groom.

Kas te oskate keeta?

Jaa. – Olin uue kokaraamatu ostnud.

Siis öeldi minu mehele niimoodi, et kas te oskate lehma lüpssta. Ja tema oli skaut olnud palju aastaid ja teate, skaudipoisid lähevad maale, ja kui nad on laagris, lüpsavad niimoodi natukene naabrite

lehmi või niimoodi. No seda ta oli teinud ja ta teadis, kuidas nisast piim välja tuleb igal juhul.

Aga huvitav oli see, et siis küsiti, et aa, et mitu lehma te tunnis lüpsate.

Ja ta ütles: kuus.

Selle peale ütles, et oi, siis te olete küll väga hea lüpsja.

Kui oleks öeldud kaksteist, siis oleks olnud rikitud!

Ka lisaksin ühe mehe käekäigu, mis näitab, et võõral maal elu alustamine ei kulgenud takistusteta.

Me saime siis korteri kahe vanapoisi juurde ja siis ma vahetasin töökohta sinna lähemale kuskile, aga siis ma olin ikka vabrikutöoline veel. Nii palju võiks veel mainida, et see korterisaamise asjus, siis seal abistamiskomiteest üks daam ütles mulle ka niiviisi: "Noh, teil kaks last ja mõlemad poisid? No kes teid tahab?"

No miks need poisid pidid siis hullemad olema kui tüdrukud? Aga noh, niiviisi oli. Ja sellised laused jäävad eluks ajaks miskipärast meelde.

Et aga fotodelt vaatavad vastu elurõõmsad näod, on selge, et takistused on vapralt ületatud. Samuti kumab juttudest läbi, et tänapäeval heaolumaana tuntud soe Austraalia polnud eestlasele alati kõige sõbralikum ega looduslikult kõige vastuvõetavam. Siin on näide sellest, mis tänapäeva Austraalias on ühele väliseesti mehele vastuvõetamatu.

Siinsamas, sellel tänaval me elasime ja paar nädalat tagasi tõmmati see maja maha. Oli samasugune maja, kui see, aga saivad neli krunti. See oli niivõrd suur krunt, et kui maja oli seal peal, tõmmati see maja maha, sest maa maksab siin praegu tänaval nelisada tuhat dollarit. See on kole lihtsalt.

Näitusel on mitmeid loodusfotosid, mis on kontrastiks Sydney pilvelõhkujapiltidele – need on ehitatud selgelt rahamentaliteedil põhinevalt. Näib, nagu oleks vähemalt kaks erinevat Austraaliat – üks koaalade ja kaljude, teine pilvelõhkujate ja kiirrongide oma. Näitusel nähtu põhjal võib lisada ka kolmanda – eestlaste ja Eesti Maja oma. Seda viimast võib iseloomustada järgmiselt. Tegemist on meile looduslikult kauge maaga, kus elavad tavadelt ja olemuselt lähedased inimesed. See on segu mood-sast heaolumaast ja vanast heast eesti ajast koos oma traditsioonidega, millest vägagi kinni peetakse. Selline nähtus saab olemas olla tänu eestlaste ühistele ettevõtmistele, mida samuti fotodel jäädvustatud on.

Maarja Villandi

SIEFi kongress Marseille's 2004

Sektsioon: Kultuuridesised ja kultuuridevahelised vägivallamudelid

Juba konverentsi avapäeval sai selgeks, et Marseille'sse oli kogunenud märkimisväärse kontsentratsioonis kultuuride vägivallaaspektist huvituvaid antropolooge-folkloriste. Ka geograafiliselt kujutas erinevatest rassidest ja nahavärvidest pulbitsev Marseille diskussiooniks sobivat tausta, paiknedes nii-öelda tuum-Euroopa ja "muu Euroopa" piirimail. Seostuvad ju nii mõnegi Vahemeremaaga (nt Türgi, Albaania, Balkani poolsaar tervikuna) rahvusspetsiifilised stereotüüpsed kujutelmad, nagu "teistsugune", "vägivaldne", "seadustele allumatu", "metsik", vastandudes tuum-Euroopa n-ö kombekatele ja seadusekuulekatele riikidele. Sellise vastandumise tagamaid lahkas sektsioonijuhataja Paul Sant-Cassia. Grupi- ja rahvusstereotüüptidega seostus veel mitu huvitavat ettekannet folkloriseerunud tõsieluteadete kohta hirmutavatest, kuid väljamõeldud / ülespuhutud kuritegudest, mida on omistatud Vahemeremaade immigranditele. Hollandi teadlane Theo Meder käsitles tõsist meediakära tekitanud kahe teismelise tunnistusi grupivägistamistest, mille olid väidetavalt toime pannud ühel juhul Türgi, teisel juhul Maroko noored immigrandid. Uurimise käigus selgus, et mõlemad tüdrukud olid loo ise välja mõelnud. Kuidas sai võimalikuks, et sellised ohjeldamatud fantaseeringud rahva hulgas sedavõrd tõsist kõlapinda leidsid ja leiavad? Mederi arvates oli antud juhul põhjuseks asjaolu, et uudised immigrandikampade kuritegudest ainult kinnitasid juba vaikimisi olemasolevat üldlevinud stereotüüpi – neid Vahemere-äärseid moslemi immigrante lihtsalt ei saa usaldada. Nenditi, et oleks aeg meilgi küsida, millised stereotüüpsed ettekujutused on nendel "ohtlikel" rahvastel omakorda meist.

Et diskussioon jätkuks ühtselt aluselt, püüti defineerida, mis on üldse vägivald. Märgiti, et lisaks füüsilisele vägivallale on väga jõuliseks vägivalla representatsiooniks ka näiteks ühiskonna võtmeisikute laipade, piltide või sümbolsemete rüvetamine, seega sümbolne vägivald. Osutati vägivallalugude rollile identiteediloojana ning märgiti, et just eriti kohutavad lood on paraku ideaalsed antropoloogi jaoks, kuna nende puhul on identiteedimudelid selgemini jälgitavad. Terve üks ettekannete paneel (paraku üsna õõvastav) oli pühendatud massihaudade ja ümbermatmistele sümbolsele tähendusele. Näidati, kuidas selektiivse informatsiooniesitusega püütakse luua stereotüüpset "vaenlase" kuju ning selle varjus juhtida tähelepanu kõrvale nendelt hukkunutelt, kelle surma põhjustasid "omade" poliitilised mõõdalaskmised.

Eesti delegatsioon kongressil. Hans Kuhni foto 2004.

Sektsiooni teemad hõlmasid äärmiselt erinevaid valdkondi: suurejoonelised vandenõuteooriad laste väärkohtlejate kohta, mis ühendavad pedofiilide sektid, satanistid ja isegi maavälised jõud; kuritegelikud noortekambad; vägivaldaarhitektuur; terrorismi ja märterluse sümbolised vahekorrad; poliitilised konfliktid jt. Polnud üllatav, et enamik ettekandeid puudutas ka massimeedias kultiveeritavaid vägivallastereotüüpe.

Veronique Champion-Vincent formuleeris ühtlasi stereotüüpsete vägivaldade funktsiooni – need kujutavad endast eksemplilaadseid orientiire kaasaja infotulvas ekslevale inimesele. Nagu vanema pärimuse muinasjutud, rõhutab tänapäeval meedia dualistlikku eristust oma ja võõra, hea ja kurja vahel. Lisandunud on puändiga süžeed, milles kahtlustatakse vaenlasi väljaspool ja leitakse nad omaenda grupi liikmete hulgast – kuna motiiv on mõjuv, on see ka väga folkloriseerumisaldis.

Muu hulgas arutleti antropoloogi rolli üle kaasaja ühiskonnas. Inglise antropoloog Glenn Bowmann märkis, et on asju, mida keegi ei kuule ega olegi võimeline kuulma (nt Palestiina konflikti üksikasjad). Kui antropoloog need siiski kuuldavaks teeb, siis milline on tema funktsioon, kui tal iseenesest puudub poliitiline mõjuvõim, et olukorda muuta? Leiti, et dokumenteerimine, analüüsimine ja kuuldavaks tegemine ise ongi üks antropoloogi peamisi missioone.

Reet Hiimäe

Katre Õim kaitses doktoritöö “Võrdluste struktuurist ja kujundisemantikast”

14. aprillil 2004 kaitses Eesti Kirjandusmuuseumi teadur Katre Õim eesti keele erialal doktoritöö “Võrdluste struktuurist ja kujundisemantikast”. Doktoritööd juhendas erakorraline professor Arvo Krikmann, oponentide üldkeeleteaduse õppetooli teadur, PhD Ilona Tragel.

Töö ilmus monograafiana uurimustesarjas *Reetor*. Viimane kujutab endast Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna ning Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse ühisväljaannet.

Doktoritöö näol on tegemist interdistsiplinaarse uurimusega, milles vaadeldakse fraseoloogilis-folkloorset ainest (eesti kõnekäändude suurimat ning vormilt homogeensemata ja selgepiirilisimat alaliiki – võrdlusi), rakendades kaasaegset keele- ja kujundkõnetooriat pärinevaid uurimisviise. Vahetu uurimisainese maht on ligikaudu 50 000 üksust ja uurimuse eesmärgiks välja selgitada eesti võrdluste süntaktilis-semantilised komponendid ning väljendite troobitekkemehhanismid.

Võrdluste struktuurist ja kujundisemantikast koosneb neljast peatükist. Sissejuhatavas osas keskendub Katre Õim fraseologismide ja kõnekäändudega seonduvaile üldprobleemidele, põhiosas antakse ülevaade eesti rahvapäraste võrdluste süntaktilisest ja loogilisest struktuurist, leksikaalsest koostisest ja kujundisemantikast.

Sissejuhatavas peatükis “Lähtekohti kõnekäändude käsitlemiseks” keskendutatakse kõnekäändude ja fraseologismidega seonduvaile üldprobleemidele: kuidas eristada nn vabu sõnaühendeid püsiühenditest; milliste kriteeriumide alusel jagada kõnekäänutekstide massiiv eri tüpoloogilisteks üksusteks. Esitatakse üldisem ülevaade kõnekäändude, sh võrdluste mitmesugustest varasematest liigituskatsetest vormi, funktsiooni, struktuuri ja tähenduse seisukohalt.

Uurimuse põhiosas, peatükkides “Võrdluste süntaktilis-semantilised komponendid”, “Võrdluste leksikaalsed komponendid ja kommunikatiivmodaalne tähendus” ning “Võrdluste troobitekkemehhanismidest”, antakse ülevaade eesti rahvapäraste võrdluste süntaktilisest ja loogilisest

struktuurist, leksikaalsest koostisest ja kujundisemantikast. Selgub, et fraseologismide süntaktilis-semantiliste komponentide kindlakstegemine on oluline nii (kõnekäänu)tüpoloogia täpsustamise kui ka väljendite tekkemehhanismide väljaselgitamise seisukohalt.

Võrdluste süntaktilises struktuuris eristab K. Õim kolme põhikomponenti: võrdlusobjekt, võrdlusalus ja võrdlusvahend. Nii näiteks võrdluses *mokk kõver nagu mustlase tuleraud* on *mokk* võrdlusobjekt, *kõver* võrdlusalus ja *mustlase tuleraud* võrdlusvahend. Arhiiviaines annab alust väiteks, et võrdluste komponentide esinemisjärjekord, samuti võrdlusobjekti ja -aluse esinemus on suhteliselt vaba. Ilmneb, et kohustuslikult manifesteeritav on vaid võrdluste kõige kujundlikum element – võrdlusvahend. Võrdlusobjekt ei kuulu tihti väljendi traditsioonilisse koosseisu ega nõua verbaalset eksplitseerimist. Võrdlusalus on sagedamini eksplitseeritud, kuid selle tähendus võib olla kaude väljaloetav ka võrdluse teistest elementidest ja/või kontekstist.

Eksplitseeritud struktuurikomponentide analüüsi tulemusena eristab K. Õim eesti võrdlustes 42 struktuuritüüpi. Eesti võrdluse normaalstruktuuriks võib pidada juhtu, kus võrdlus algab võrdlusobjektiga, järgnevad võrdlusalus ja -vahend. Samas selliste võrdluste koguhulk, mille traditsioonilisse koosseisu kuuluvad kõik võrdluse põhiliikmed (*pea jagab kui koorelahutaja*), on ülejäänutega võrreldes minimaalne; kõige rohkem on võrdlusi, mis koosnevad võrdlusalusest, konjunktsioonist ja võrdlusvahendist (*kõht täis nagu isa-ema pulma ajal*).

Kirjeldamiseks võrdluse ja selle komponentide semantilisi funktsioone, on K. Õim käsitanud võrdlust (elliptilise) lausena. Võrdluste kui lausete analüüsil on kasutatud lingvistikas tavalist lähenemisviisi, kus lause konstituendid jagatakse semantiliseks predikaadiks, mille tüüpideks on tegevus, protsess ja seisund/omadus, ning aktantideks, mille semantilisteks funktsioonideks on situatsiooni osaliste rollide näitamine. Analüüsi tulemusena selgus, et enamik eesti traditsioonilistest võrdlustest väljendab staatilist situatsiooni, s.o teatavat omadust või seisundit.

Käsitledes eesti võrdluste osade mõistelist jagunemist, lähtub K. Õim seisukohast, et võrdluste leksikaalne struktuur peegeldab võrdluste nn poolte kuuluvust teatud mõistelisse valdkonda. Üldiselt puudutavad võrdlustes kõrvutatavad situatsioonid reeglina inimeste tavapäraselt elu ja neid ümbritsevat maailma sarnaselt teiste lühivormidega nagu vana-sõnad ja mõistatused. Kui võrdlused sisaldavad võrdlusobjekti, siis domineerivad nende hulgas selgelt väljendid, kus võrdlusobjekt seostub inimesega, eriti sageli inimese somaatikaga – silmad, pea, nina, käed jm (nt *silmad kui küpsed kartulid ~ vaese mehe võikarbid*). Ülejäänud juhtudel figureerivad võrdlusobjektides võrdse sagedusega loodusobjektid või -nähtused, elatusalad, majapidamise alale kuuluvad objektid. Võrdlusvahend pärineb sagedamini kolmest mõistevaldkonnast: elusloodus, elatusalad, majapidamine. Kui võrdlusvahendiks on inimene, siis on ta sageli esita-

tud tegevusala kaudu ning tegijanime vormis, kas siis mingi elukutse/ ameti esindajana või normaalse tegevuse sooritajana. Sellise tihtipeale hinnangulise tegijanimelise noomeni esinemus võib sageli piirduda vaid võrdlusevormilisena (nt *käib nagu hernekülija*).

Võrdluste leksikaalsete komponentide peatükis käsitleb K. Õim lühidalt ka võrdluste koosseisus esinevaid sekundaarsema tähtsusega sõnavaraüksusi, täpsemalt rõhualjektive, mille funktsiooniks on suurendada öeldava intensiivsust, emotsionaalsust, pejoratiivsust (nt *igavene, suur, vana, va jt*).

Sama peatüki lõpus vaadeldakse lähemalt veel ka võrdluste kommunikatiivmodaalset tähendust. Nagu igasugused loomulikus kommunikatsioonis öeldavad lausungid, nii ka fraseoloogilis-folkloorsed ütlused, sh võrdlused, täidavad samaaegselt mitmeid kommunikatiivseid funktsioone. Valdav osa võrdlustest on esitatud väitlause vormis, samasugune kommunikatiiv-modaalne tähendus on omane aga ka mõnede küsi- ja käsklausele. Võrdluste vaatlemisel aksioloogilisest aspektist selgub, et väärtushinnangu väljendamine on omane enamikule analüüsitud väljenditest. Võrdluste kätketud hinnang sõltub paljuski ka kontekstist, võrdlust ajendavast situatsioonist endast. Enamikul juhtudel juhitakse nn hinnanguliste võrdlustega tähelepanu millelegi halvale. K. Õim toonitab seejuures, et võrdluse kui praegu juba arhailise aine juures võib probleemiks osutuda ka positiivse hinnangu ja iroonia eristamine.

Doktoritöö tähelepanuväärivaim osa kannab pealkirja "Võrdluste troobitekkemehhanismidest". See kujutab endast esmakordset sissevaadet eesti fraseoloogiasse kognitiivse lingvistika vaatepunktist. Võrdluste troobitekkemehhanismide selgitamisel on K. Õim lähtunud kognitiivlikust metafoorikäsitlusest, kus opereeritakse selliste mõistetega, nagu kaardistus, projektsioon, mõistestamine, kategoriseerimine, allikala, sihtala, skeem, mentaalne ruum. Töös refereeritakse lühidalt S. Glucksbergi ja D. Gentneri uurimisrühmade vaateid küsimustes, mis senises kujundkõnetoorias on kestvalt olnud vaidlusaluseks probleemiks – nimelt metafoorse operatsiooni olemus, st kas on tegu analoogiatuvastuse või uut kategooriat manifesteeriva atributiivse predikatsiooniga, ning sellest sõltuvalt ka metafoori ja võrdluse kognitiivne suhe.

K. Õim sedastab, et jagades võrdlused võrdlussidesõnale eelnevaks ja sellele järgnevaks pooleks ning püüdes kummalgi poolel taastada traditsiooni kuuluvate elementide toel n-ö maksimaalne täisskeem, kõrvutatakse võrdlustes justkui kedagi/midagi ühes situatsioonis kellegi/millegagi teises situatsioonis. Võttes aluseks võrdluste ülalkirjeldatud moodustajate põhitüübid, esitab K. Õim oma töös eesti võrdlustele iseloomulikud moodustusmallid. Need ei pea silmas mitte ainult võrdluste leksikaliseeritud osi, vaid kahe situatsiooni, s.o võrreldava ja võrdlusvahendis esitatu tervikstruktuure, st kasutavad ka suurt hulka üldisemat laadi teadmisi, mille abil toimub kõnekäändude mõtestus ka tegelikkuses.

Ilmneb, et võrdlustes domineerivad juhud, kus võrdlusobjekt ja -vahend ei opereeri mitte kahe erineva, vaid ühe ja sama mõistelise valdkonna piires, st on metonüümilist laadi. Töös on analüüsitud mitmeid ebamäärase denotatsiooniga sõnu (*verukas, mursa* jt), mis on headeks näideteks metafoorse ja metonüümiliste operatsioonide koostoimest võrdlustes. Samale suundumusele osutab K. Õim oma töö lõpuosas, analüüsides sünonüümia- ning ühtlasi metafoorsus- ja metonüümilisusvahetordi võrdlustes, mis kätkevad mõistet 'kiiresti'. Keskendumine just sellele mõistele on seletatav kuulumisega eesti võrdluste kümne sagedamini esineva tähenduskomponendi hulka. Ilmneb, et kui võrdluste mõistmisel domineerivad küll enamasti metafoorsed ülekanded, siis võrdlusvahend on sageli mõistetav ka metonüümiliste projektsioonide kaudu.

Kokkuvõtvalt sedastab K. Õim, et võrdluste analüüs osutab üldist tendentsi, et eesti võrdlused on metafoorselt/metonüümiliselt hübriidsed.

Anneli Baran

Magistritöö laulude ja naisuurimise alalt Tartu Ülikoolis

Kristiina Ehin. *Eesti vanema ja uuema rahvalaulu tõlgendusvõimalusi naisuurimuslikust aspektist.*

15. juunil kell 10 koguneti Parroti auditooriumi Tartu Ülikooli peahoones, et osa saada rahvaluule magistrandi Kristiina Ehini väitekirja kaitsmisest. Oponentiks oli maailmakirjanduse teadur Leena Kurvet-Käosaar.

Kristiina Ehini magistritöö koosneb neljast artiklist, mis on kirjutatud aastatel 2001–2004:

“Müüdnud neiu”. Regilaul kui aja lugu (ilmunud kogumikus “Regilaul – keel, muusika, poeetika” 2001).

Mehed teevad naist: regilaulu “Kuldnaine” tähenduskontuure (ilmunud ajakirjas “Ariadne Lõng. Nais- ja meesuuringute ajakiri” nr 1/2, 2002).

Naise identiteedi muutus pärast Esimest maailmasõda – rahvalaul kõneleb (ilmunud kogumikus “Pärimus ja tõlgendus” 2003).

Karksi lauliku Kadri Kuke pärand feministliku uurimise valguses: oma sugupoole valu ja voli (ilmumas *Studies in Folk Culture* vol. 2, 2004).

Neile lisandub artikleid siduv ja teoreetilist üldistust loov mahukas sissejuhatus.

Kristiina Ehini väitekirja metoodiline telg on naisuurimus, allikas – eesti vanem ja uuem rahvalaul. Oma töö dünaamikat iseloomustab ta järgmiselt: “Esimeses artiklis on tugevaim ajaloo ja naisteema seos, teises on esil soo-uurimuslik aspekt, kolmandas naisuurimus pärimusliku ajaloo kontekstis ja neljandas artiklis feministlike meetodite katsetus rahvalaulude baasil.”

Kristiina Ehini töö on omapärane tervik nähtuste eri pooluste sidususest. Ühelt poolt kasutab ta naisuurimuse võimalusi rahvalaulu tõlgendamiseks ja teiselt poolt süveneb naisuurimuse teoriasse eesti rahvalaulu kaudu. Teaduskeele tasandil otsib ta tasakaalu luulekeele ja teaduskeele vahel. Et iseloomustada ühiskonnas kehtivaid soorolle nende võimusuhetes, kasutab ta Karksi lauliku Kadri Kuke keelepruugist inspireerituna mõistet “naise voli”. Samas kasutab ta feministlike teooriate termineid, nagu lähiteooria (*low theory*) ja kõrgteooria (*high theory*), mille kaudu ta iseloomustab uurija suhet allikasse ja teoreetilistesse konstruktsioonidesse. Kristiina Ehin väidab, et sattunud juhuslikult lugema regilaule “need laulud kõnetasid mind kui inimest”. Samas tunneb ta varasemate regilaulu-uurijate seisukohti, kohati nende vaateid vaidlustadeski (eriti viimases, Kadri Kuke laule analüüsisivas artiklis, kus ta toob esile rahvalaulekogumise omaaegse vajakajäämise mitte küsida lauliku enda tunnete ja mõtete kohta, kui ta oma laule kogujale laulis). Kristiina Ehin loob oma terviku laulikute ja laulu-uurijate, aga ka võõrkeelsete naisuurimuste kõnetustest: “Minu üldisem tõlgendusmeetod folklooriuurimises ongi olnud erinevate teooriate ja teatud vahetu lähenemise vahel balansseerimine” (sissejuhatus: lk 5).

Kristiina Ehini varasemates artiklites on naisuurimuslikkus ebateadlikum, tagaplaanilisem, võrreldes viimase artikliga, kus ta on asunud teadliku feministliku ideoloogia esindaja ja meetodite kasutaja rolli. Seevastu kasutab ta esimestes artiklites tõlgenduseks vajaliku konteksti loomisel rohkem muid võtteid, näiteks “Müüdnud neiu” analüüsis õigusajaloalaseid uurimusi; “Enne ja nüüd” analüüsis pärimusliku ajaloo uurimisviise. Esimesel juhul aitab õigusajalooline kontekst mõista abiellumistavasid varasemates ühiskondades ja neid tavasid kaudselt dateerida. Teisel juhul aitab pärimusliku ajaloo alane kontekst näha konflikte lauliku kaasaegsete vaatepunktist. See kujutab endast sidet individuaalsete, isik-

likel kogemustel rajanevate arusaamade ja ettekujutuste ning kollektiivsete stereotüüpide vahel. Nende artiklite puhul tõstis oponent esile põnevaid küsimusi, mida esitab kaitsja kui kirjandusteadlane ja naisuurija. Näiteks, mil määral on võimalik rahvalaulude tähendust mõista laulikute endi ja omaaegse pärimusrühma tundeid arvestavalt. Vanade lüroepiliste laulude (siin "Müüdnud neiu") kohta on seda laadi andmeid peaaegu võimatu saada. Nii intrigeeriv kui küsimus neiu sajatuse mõjust oma tegelikule saatusele või ka laulusajatuse tähendusest tema lauluvälises elus ka poleks, ei saa me midagi sellele küsimusele vastata, sest kõik vastused on ikkagi tänapäeva vaatepunktist lähtuvad kujutlused (ehk pigem ütleja arusaamad endast ja laulikust). Omamoodi võimalusi pakub aga sellistele tundeküsimustele vastamiseks lähiajaloost pärit uuem laul "Enne ja nüüd". Veel on inimesi ja mälestusi 20. sajandi esimesest poolest, on neid, kes tunnetasid konflikti maanaise (talu perenaise) ja linnanaise elustiili ja moraali vahel. Nende konteksti loovate lisaandmete abil on tõepärasem ka uurija arusaam ühest konkreetsest laulust ja seal esitatud naise stereotüübist või õigemini kahe erinevasse keskkonda kuuluva naise stereotüübi vastandamisest maanaise vaatepunktist. Kristiina seob need stereotüübid tänapäevaste eelarvamustega naise rollidest, vaidlustab neid, loob järjepidevusi ja katkestusi.

Siinkohal meenub, et Kristiina Ehini esimesi üliõpilastöid käsitles oma perepärimuse tähenduse otsimist: kuidas oma pärandit kanda. See omaaegne proseminaritöö on üks etapp tema teel, magistratöö juba üks järgmisi, küsimus aga ikka seesama: kuidas oma pärandit kanda. Selle küsimusega asetub Kristiina Ehini töö folkloristikasse kõige üldisemas mõttes: samale küsimusele on vastust otsinud ja oma vastused sõnasse seadnud folkloristid enne väitlejat ja nii jääb see ka edaspidi.

Tiiu Jaago

Ave Tupits kaitses magistratöö rahvameditsiinist

Ave Tupits. Soolatüügaste ravimisviisid eesti ja iiri rahvameditsiinis Jakob Hurda kogu ja Iiri Folkloori Arhiivi materjalide põhjal. Magistratöö. Tartu Ülikool. Eesti ja võrdleva rahvaluule õppetool. 2004.

Vaatamata pikale ja lohisevale pealkirjale on Ave Tupitsa magistratöö sisukas, järgib eesti folkloristika traditsioone ning on esimene eesti ja iiri rahvameditsiini ühe alateema võrdlev käsitus.

Ave Tupits alustab uurimust ülevaate andmisega rahvameditsiinist. Edasi käsitleb ta lähemalt soolatüügaste tekkimise põhjusi ja ravi eesti ning iiri rahvameditsiinis. Töö sisu moodustubki suures osas soolatüügaste ravi puudutavate iiri ja eesti käsikirjaliste tekstide võrdlusest. Autori enda sõnul on magistritöö eesmärgiks jälgida eesti ja iiri rahvameditsiini korreleerumist ühe konkreetse nahahaiguse näitel, vaadeldes mõlema maa rahvameditsiini laiemas pärimuslikus kontekstis. Püstitatud eesmärgi töö ka täidab.

Soolatüükad on olnud tülikas laialt levinud nakkushaigus, mida on püütud erineval viisil mitmete vahendite abil ravida. Haiguse suhteline ohutus on teinud võimalikuks ravivõtete eksperimenteerimise. Näiteks eesti materjali põhjal ilmneb, et soolatüügaste vastu aitavad sool, vesi, liha, niit, loitsud jne. Iirlastel on olulisteks abivahenditeks tigu, kartul, peekon, vihma-

vesi, niit, loitsud jms. Töö näitab, et kahe maa rahvameditsiinilised ravivõtted on üsna sarnased. Paljus lähtutakse analoogiamaagiast – sarnane ravib sarnast.

Esmapilgul tekib küsimus, miks võrdlusobjektiks on valitud just iiri folkloor ja kas põhjendus, et mõlemal maal on sarnane ajalooline ja kultuuriline taust ning agressiivsete suurriikide valitsemise kiuste on säilitatud oma keel ja kultuur, on piisav. Pigem on eesti ja iiri materjal võrreldavad just tänu sarnasele folkloori kogumise ideoloogiale, mis on seotud taotlusega määratleda oma rahvuslik identiteet traditsioonilise folkloori kaudu, nagu tõi välja ka magistritöö kaitsmisel (15. juunil 2004) oponent magister Merili Metsvahi.

Tööd lugedes ei saa vastust küsimusele, kas teistes eesti kogudes peale Jakob Hurda oma leidub tekste soolatüügaste ravi kohta. Autor on teinud oma valiku, võttes uuritavateks materjalideks Hurda kogu vastavad tekstid ning Iirimaalt peamiselt Mayo ja Sligo maakondadest pärit teated soolatüügaste tekkimise, nendest hoidumise ja ravi kohta.

Tänapäevaga seob tööd viimane osa, mis on kirjutatud internetis leiduva soolatüükaid puudutava materjali põhjal. Vastused näitavad, et ka tänapäeval arutletakse soolatüügastest lahtisaamise üle ning teatakse vanu ravivõtteid, kuid reaalses elus domineerib siiski akadeemiline meditsiin, nagu ka muude haiguste puhul. Loodusravi kasutatakse pigem üldravi toetuseks.

Tiia Ristolainen